

Ткачівська М. Табірна мова та її особливості. Наукові записки. Серія: Філологічні науки. Кіровоград: Видавець Лисенко В.Ф., 2016. Випуск 145. С.45–50.

УДК 811.161.2: 811.112.2

ТАБІРНА МОВА І ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ

Марія ТКАЧІВСЬКА (Івано-Франківськ, Україна)

У статті аналізуються дослідження науковців, присвячені табірній мові (Lagersprache). Виокремлюються особливості табірної мови, її залежність від загальнонаціональної мови, вказується на різницю в лексичному складі залежно від табору та його специфіки. Табірна мова розглядається як складова німецької мови, що реалізується як в усному мовленні, так і на письмі, має стилістично занижений характер і відзначається негативним емоційно-оцінним забарвленням. У дослідженні наводяться приклади із наукових джерел та публіцистичних текстів.

Ключові слова: табірна мова, жаргон, особливості, характеристика, значення, негативна конотація.

This article analyses scientific researches concerning camp language (Lagersprache). The article distinguishes peculiarities of the camp language, its dependence on the general national language, the article also shows differences on the lexical level of camp languages spoken in different camps with different specifics. The camp language is perceived as a component of the German language, which finds its realization both in oral speech and in writing, it has a stylistically lowered character and is distinguished by a negative emotional-evaluative colouring. The article provides examples from the scientific researches and publicist discourses.

Key words: camp language, jargon. Peculiarities, characteristics, meaning, negative connotation.

Світ часто відкриває долоні правди тільки тоді, коли її видно з відстані часу. Насамперед це стосується тем, покладених під сукно історії заради замовчування правди. До таких тем ще донедавна належали голодомор, війна, концентраційні табори, переслідування, вимушена еміграція тощо, які на сьогодні стають об'єктом правдивого дослідження істориків, психологів,

філософів, соціологів, лінгвістів. Серед зарубіжних науковців кількість праць про концентраційні табори, як вважає У.Маас, «... в останні роки досягла такого обсягу, що вже майже неможливо втримати все у полі зору» [13, с.12]. Однак для лінгвістики ця тема ще досі залишається недостатньо дослідженою і потребує нових наукових розвідок.

Метою нашої статті є окреслення особливостей табірної мови (*Lagersprache*) та її реалізації в текстах. До основних завдань дослідження належить: 1) узагальнення наукових розвідок, присвячених табірній мові; 2) виокремлення її основних характеристик; 3) ілюстрація прикладів із наукових джерел та публіцистичного дискурсу.

Питанням табірної мови та дискурсу в таборі присвятили свої дослідження Н. Вармбольд, Г. Геле, К. Грайзер, К. Гартевіг, Г. Гессе, Е. Кляйн, Р. Краузе, І.Кусс, М. Кьорте, У.Маас, П. Матуссек, А. Міхель, Й. Мюллер, Г. Обенгауз, К. Орт, В. Ошліс, Ф. Пінгель, Т. Рае, Т. Татерка, Г. Франке, У. Фрітц, Г. Шмідт, У. Юрайт та ін. До відомих дослідників нацистської доби, в тому числі, табірної мови, а також переслідування німецькомовних науковців 1933-1945 років належить Утц Маас (Utz Maas). В одній із останніх розвідок, яка є результатом 30-ти річної праці, він описує цькування і переселення німецькомовних лінгвістів після 1933 року. Як вважає сам автор, дослідження є «пам'ятником» німецькомовним лінгвістам тих часів, коли політика втрутилася у науку» [13, с.11].

Наукові розвідки, присвячені нашій темі дослідження, зазвичай здійснювалися науковцями як на основі архівних матеріалів і публіцистики, так і на основі художніх творів. Українські вчені також присвячували свої наукові розвідки табірній літературі. Хоча в Україні «табірна тематика залишається на маргінесі, однак її мотиви проймають усі рівні сучасної культурної свідомості як дискурс тотального насильства» [1, с. 34]. Серед вітчизняних вчених комплексний підхід до в'язнично-табірної літератури здійснила Н. Колошук у дисертаційному дослідженні «Табірна проза як літературний феномен ХХ століття: (На матеріалі української, російської, білоруської та польської

літератур)». Табірну прозу досліджували також Ю.Черняк, С. Хмельковська, Я.Поліщук та ін. Як зазначає Я. Поліщук, «канон літератури ГУЛАГу заклали свого часу твори І. Багряного, О. Солженіцина, В. Шаламова, Є. Гінзбург, Г. Герлінга-Грудзінського тощо: у них з шокуючою відвертістю виражено драму протистояння в'язня системі терору» [2]. Дослідження табірної мови вже здійснювалися нами у статті ««Angst kennt kein Pardon» (табірний дискурс)» [3]. Однак, як в українській, так і в зарубіжній лінгвістиці табірні мови ще не достатньо досліджені.

Одним із ґрунтовних фахових німецькомовних видань, присвячених табірній мові є монографія Н. Вармбольд «Lagersprache. Zur Sprache der Opfer in den Konzentrationslagern Sachsenhausen, Dachau, Buchenwald». Як зазначає авторка у вступі до книги, її дослідження є частиною досвіду людей, яких нацистський режим запровадив у табори – у страшні майже неосяжні для уяви часи [18].

Т.Татерка у книзі «Dante Deutsch. Studien zur Lagerliteratur» описує життя в німецькому націонал-соціалістичному концентраційному таборі (далі – КЦ) : «Не існує нічого жахливішого, страшнішого, що знала історія», «пекло в пеклі», «не вистачає людського розуму і людської фантазії», щоб все це досягнути [15, с.31]. КЦ стали для історії «драмою пекла», де під «одним дахом і жахом» співіснували поляки і євреї, французи й угорці, цигани й голландці, злочинці й духівники, старі й малі, чоловіки й жінки, відомі й забуті цілим світом люди, які мали працювати, й виживати у цих нелюдських умовах. Припинення, знущання, духовне спустошення й фізичне винищення людей із нечуваною жорстокістю торкнулася багатьох національностей.

До нас дійшло чимало письмових згадок про націонал-соціалістичні КЦ, написаних в ув'язненні чи після нього, перехованих, таємно винесених з табору або закопаних у сховки, а також зафіксованих під час переслідування населення націонал-соціалістами поза табором. Прикладом може слугувати щоденник Анни Франк, перекладений на багато мов. Все ж більша частина мемуарів писалася на відстані часу і дещо відрізнялася від пережитого. Як зазначає Е.

Абіш, «мої спогади про час Другої Світової Війни мають уже більше 60 років. З тих часів немає щоденника. Можна уявити, що не все можливо відтворити зі стовідсотковою точністю. Усі ці роки я думками майже не поверталася у ті часи» [4, с.23]. Подібний коментар стосовно спогадів про табори ГУЛАГу зустрічаємо в Ф. Тун-Гоенштайн: «Багато авторів пишуть свої автобіографії через певний час, оскільки в Радянському Союзі не дозволялося публічно розмовляти про пережите» [16, с.21]. Ф. Тун-Гоенштайн наводить приклад Е. Керновскої, яка у своїх спогадах зазначає, що після звільнення її зобов'язали нікому не розповідати про пережите в таборі. Однак вона відмовилася підписати таке зобов'язання [16, с.21]. Якби не потреба оприлюднити пережите, багато спогадів полонених не дійшли б до наших часів. Це стосується і письменників, яким або не вдалося вижити, або довелося назавжди емігрувати за кордон. Як зауважує авторка книги «Politik und Literatur im Exil» А.Канторовіч, квота тих, хто повернувся, була дуже мала. Вони буквально сиділи на валізах і тримали напоготові свої невидрукувані твори для «того дня», який неможливо було передбачити [10, с.149].

Серед німецькомовних наукових розвідок існує низка досліджень, присвячених окремим КЦ. Наприклад, у книзі «Konzentrationslager Bergen-Belsen» колектив упорядників Р.Келлер, В.Марієнфельд, Г. Обенаус, Т.Рае, Г.Д. Шмід, В.Зоммер, В.Відеманн подають та коментують свідчення в'язнів концетраційного табору Бергер-Бельзен [11]. У праці «Helga Schneider und die Konzentrationslager: das Tabu des Sonderbaus» описується історія виникнення окремих КЦ і їх функціонування [8].

Як уже зазначалося, специфікою дослідження життя в нацистському таборі є робота як з архівними даними (у т.ч. щоденниками, листами тощо) та публіцистикою, так і з опитуванням очевидців, яке, на жаль, має обмежені часові рамки. Опитування майже виключає полонених старшого покоління, а ті, як стверджує С.Даген, хто перебував у таборах у дитячому чи юнацькому віці (до 16-ти років), тобто у час підвищеної емоційності і ще не цілком сформованої психіки, часто мають здатність до дистанціювання до життя в таборі [6].

Спілкування у нацистському таборі було обмежене і мало свою специфіку. Окрім загальнозживаних німецьких слів тут існував певний лексикон, не цілком зрозумілий за стінами табору. Навіть сам термін *Lagersprache* (табірна мова) був складовою табірної лексики. Наприклад, „*in der Lagersprache ... genannt*“, „*in der Lagersprache heißt es...*“ [18, с.53]. Крім лексеми *Lagersprache*, Н. Вармбольд подає також її синоніми *Lagerjargon*, *Lager-Deutsch*, *Lager-Mundart* [18, с.53]. У. Маас вживає позначення „*Parteijargon*“ („*Braunwelsch*“). Окрім того, існувало ще й поняття «мова полонених» – *Häftlingsprache*. Це засвідчує те, що табірна мова є закритою лексичною системою із загальнозрозумілим для в'язнів і правління табору лексиконом, все ж має певні різновиди і відхилення і взаємодіє із лексичними системами різних присутніх у таборі субкультур.

Отже, лінгвістичний феномен *табірна мова* (*Lagersprache*) – це складова німецької мови (табірний жаргон, табірний варіант німецької мови), сформована у часи нацистського режиму в таборах, реалізується як в усному мовленні, так і на письмі, об'єднує певну групу людей (в'язнів, правління та персонал табору), має стилістично занижений характер і відзначається негативним емоційно-оцінним забарвленням.

Вживання у таборі передбачало часткове володіння усіма в'язнями німецькою мовою, передусім її табірним варіантом. За словами Н. Вармбольд, в першу чергу це була офіційна (ділова) мова нацистського режиму і табірної правління та принизливий табірний жаргон [18, с.53]. Подібне зазначає С. Ціглер: «Німецька – це мова, якою все регулювалося в таборі. Німецькою кричали, лаялися та репетували. Німецькою призначали життя і смерть. Більшість в'язнів після свого звільнення не могли витримувати звучання цієї мови. Її слухання переносило їх у часи жаху» [19, с.214].

Нелюдські умови перебування в таборі, голод, втома, страх, відчуття безвихіддя замикали людей у собі й обмежували потребу в комунікації. Перш за все спілкування підтримувалося на побутовому рівні, стосувалося стандартних буденних ситуацій і вимушеного контактування з персоналом КЦ, незалежно від

національності в'язнів. Однак, як вважає Н. Вармбольд, неможливо говорити про неодмінне існування у всіх таборах однакової табірної лексики: кожен табір мав свої особливості, пов'язані з різною кількістю національностей, більшою чи меншою кількістю інтелігенції, політичних в'язнів тощо [18].

Крім того, характерне для таборів змішання національностей спричиняло творення «мовного змішання» або „*lagerpracha*“. Таке змішання нерідко носило ситуативний характер. А.Гавалевіч наводить приклад виконання в таборі земляних робіт (копання каналу), в яких брали участь полонені різних національностей (поляк, француз, грек та циган). Слова-покручі, якими користувалися полонені для взаєморозуміння саме в цій ситуації, могли ніколи більше не повторитися [Gawalewicz, цит. за 18, с.71-72].

Н. Вармбольд подає графічну модель, в якій демонструє «різні рівні мовців та їх мовний потенціал: 1) табірна мова (*Lagersprache*) – мова жертв, розповсюджена на групи; 2) табірні соціолекти (*Lagersoziolekte*), табірні ситуолекти (*Lagersituolekte*), табірний жаргон (*Lagerjargons*) – мова жертв, специфічна для певних груп і ситуацій; 3) мова СС, мова правління КЦ – мова злочинців; 4) окремі історичні мови – мова донора» [18, с.77].

С.Ціглер так цитує опис мови в таборі Вестбор: „Мова концентраційного табору була сумішшю з елементів офіційної мови, кайзерівсько-придворної, мови СС і мови більших груп в'язнів, зазвичай поляків (...). Хліб називався «*Kocks*», рибний паштет – «*Zement*», смердючий сир – „*Bauerfuß*“ (...) Мова була прямою, лапідарною, вульгарною. Слова на позначення відчуттів були майже повністю відсутні» [Sofsky, цит. за 19, с.178]. Існуючі лексичні одиниці носили стилістично занижений характер і відзначалися негативним емоційно-оцінним забарвленням.

Специфічна для КЦ лексика мала свою тематику та структуру словоутворення і стосувалася позначень табірної життя. Для неї характерне не тільки виникнення нових слів, але й лексичних полів. Наприклад, субстантивованій інфінітив *Stehen*: *Appellstehen*, *Lagerstehen*, *Torstehen*, додавання основи *Steh-* до інших денотатів: *Stehbunker*, *Stehkompanien*,

Stehbunker, Stehkommandos, додавання інших слів (*endloses oder stundenlanges Stehen*), колокації (*am Tor stehen, auf dem Appellplatz stehen*), фразеологізми (*im Sachengruß stehen*) [19, с. 112]. Різні табори мали свої специфічні поняття. Наприклад, «Dachauer Himmel», «Buchenwalder Himmel», «Dachauer Sprache», «Sachsenhausener Wirklichkeit» [18, 121]. Та й сама назва «концентраційний табір» спочатку мала позначення «*KL*» (*Kontentrationslager*), яка згодом була перейменована на *KZ* для підсилення жорсткості та суворості [19, с. 214].

Мова СС та керівництва табору також мала свою специфіку. Для тематичного поділу маркованих лексем, якими послуговувалися табірні управлінці та персонал і переносилося на лексикон в'язнів, характерне домінування таких тем як «місце перебування», «контроль», «покарання». Вони включають табірну топографію: *Appellplatz, Block, Zone*; табірне оснащення: *Krankenbau, Schreibstube, politische Abteilung*, групи полонених, щоденні процедури: *Appell, Meldung*, штрафи і знущання, види смерті, методи знищення; порушення табірною розпорядку [18, с.123].

Для позначення певних процесів у табірній мові серед полонених існувала своя лексика. Часто вона мала кодовий характер і реалізувалася серед певного кола однодумців. Наприклад, низка лексичних одиниць, якими полонені позначали знущання: *Wirbel, Wind, Watsche, schleifen, drillen, dicke Luft, Blitz, Sturm* та ін. До них належали й евфемізми *aufarbeiten, fertigmachen, reif machen*. Новоутворення в табірній мові мали свої специфічні значення (наприклад, новоутворення за допомогою словоскладання – *komando, -block: Musterblocks, Polen-, Tschechen-, Italienerblocks* [18].

С.Ціглер подає невеличкий словник із табірною лексикою та її значеннями. Наприклад: *türmen – fluchten, auf Transport gehen – deportiert werden; Hunde sind glückliche Geschöpfe* (im Gegensatz zu den Menschen im Lager), *Vitamin B* – Beziehung (зв'язкі з метою врегулювання табірною виробництва), *Vitamin R* – „relatie“ (для комунікації між голландськими в'язнями для отримання одягу, покривала, їжі, книжок); *Is???* – вираз, який важко прочитати в оригіналі, а

скоріш за все це – вигук, який використовували в'язні для попередження при появі охорони та застереження від викриття небажаних речей [19, с.178-182].

Н.Вармбольд звертає увагу на незначну кількість ротвельш у табірній мові, а також наявність лексичних одиниць із солдатської мови. Дослідник подає приклад лексеми із солдатської мови: *vmikatu – stiften gehen, türmen* (остання належить також до ротвельш); бути спійманим на заборонених діях – *aufplatzen* (із солдатської мови), *hochgehen* (із ротвельш); *бути обережним – auf der Hut sein* (з військової лексики), *auf Drat sein* (із ротвельш) [18, с.145].

Взаємодія з різними субкультурами (наявність у таборі різних прошарків суспільства) нерідко сприяла виникненню додаткових насмішок, сарказму, приниження. Це засвідчує наявність у табірній мові низки лексем, призначених для образи певних угруповань чи осіб з іншою сексуальною орієнтацією (гомосексуалісти – *Homos, Schwule, 175-er*; комуністичні та кримінальні в'язні – *Intellektuellen*; духівники – *Pfaffen, Kuttenträger, Himmelskomiker* та ін). Глузливі позначення стосуються також і позначення полонених різних національностей: *Randgermane, Beutedeutscher, Hilfsdeutscher, Hilfsgermane* для поляків, чехів, голландців, для норвежців [18, с. 272].

Нейтральна лексика у часи нацизму також перебирала на себе негативне емоційно-оцінне забарвлення. Найбільше це стосувалося дитячої перцепції предметів та реалій світу навколо них. Як зазначає С. Деген, сприйняття нацистської мови дітьми було цілком інше ніж дорослими. Дослідниця наводить приклад ставлення єврейської дівчинки до слова *Avoda*, що означало «робота» і мало для дитини тільки негативні конотації, а саме – рабство та загибель. Частина дітей після таборів страждала на ранню амнезію як самозахист і не могла згадати певних етапів з їхнього життя, у тому числі характерні для табору слова [6].

Здійснене нами дослідження дає можливість зробити висновки, що *табірна мова* (табірний жаргон, табірний варіант німецької мови)

- базується на загальнонаціональній мові і є залежною від неї;

- є закритою системою, хоча взаємодіє з лексикою розмовної та літературної мови і лексичними системами різних субкультур (результат перебуванням у КЦ різних прошарків суспільства);
- характеризується вузькою тематикою та обмеженою кількістю лексичних одиниць, хоча передбачає різницю в лексичному складі залежно від табору та його специфіки (за винятком ядрового лексичного складу загальнотабірної мови);
- нерідко є умовним утворенням, носить кодовий характер і реалізується тільки серед певного кола осіб (творення прихованих лексичних одиниць, зрозумілих тільки для групи в'язнів, важливих для таємного спілкування чи організації заколотів; використання евфемізмів);
- охоплює всі вікові групи і не має чіткої вікової маркованості, хоча серед малолітніх дітей має особливо негативне емоційно-оцінне забарвлення (основний лексичний склад загальнотабірної мови був відомий як дорослим, так і дітям-в'язням).

Отже, у нашому дослідженні ми розглянули табірну мову як складову національної німецької мови, що реалізується як в усному мовленні, так і на письмі, об'єднує певну групу людей, має стилістично занижений характер і відзначається негативним емоційно-оцінним забарвленням. Варто зазначити, що дослідження цієї тематики потребує не тільки ретельності, але й певних внутрішніх потуг, через які доводиться перейти досліднику. Бо, як стверджує Б.Бауер, подаючи характеристику перебування в таборі Освенцим: «нічого, крім сірої порожнечі, де відчуття слів втратили своє значення, бо те, що є «любов», «біль», «злість» називалося у космосі табору по той бік правил цивілізованого поводження, було ніщо» [цит. за 6, с.83]. Окреслюючи перспективи нашого дослідження, хотілося б вірити, що у світовій історії більше ніколи не траплятимуться подібні ганебні факти, як концентраційні табори, голокост, вимушене переселення народу тощо. А ті факти, які вже стали історією, все ж потребують наступних скрупульозних досліджень, оскільки є важливі як для світової історії, так і для майбутніх поколінь.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Колошук Н. Г. Табірна проза як літературний феномен ХХ століття: (На матеріалі української, російської, білоруської та польської літератур): Автореф. дис . д-ра філол. наук / Н. Г. Колошук.– Київ: Б.В., 2007. – 40 с.
2. Поліщук Р. Роман з янголом голоду. [Електронна версія]/ Р. Поліщук. Літакцент. 2.12.10. – [Режим доступу]: <http://litakcent.com/2010/12/02/roman-z-anhelom-holodu/>.
3. Ткачівська М. «Angst kennt kein Pardon» (табірний дискурс)// М.Ткачівська. Актуальні проблеми романо-германської філології. – Чернівці: Видавничий дім «Родовід», 2015.
4. Abisch E. Berlin – Sibirien – Retour. 1939 – 1946. Erinnerungen im Gespräch mit Carmen Scheide. In: Haumann Heiko. Erinnerung an Gewaltschaft. Selbstzeugnisse – Analysen – Methoden. – Peter Lang Verlag. Frankfurt am Main, 2010.
5. Bergsdorf Wolfgang. Herrschaft und Sprache. Verlag Günter Nske, 1983. – 366 S.
6. Dehen Silvia Carmen. Das problem der Perspektive- Die Übersetzung von Shoah-Chiarloni, A. Günter Kunert. Lehren ziehen. In: Dichter in den Brüchen der Zeit. Hrsg. von A. Qpitz und R. Qpitz. – Leipzig: Rosa-Luxemburg-Stiftung Sachsen, 2005. – S. 283-289.
7. Gall Alfred. Schreiben und Extremerfahrung – die polnische Gulaglitteratur in komparatistischer Perspektive. Lit. Verlag Dr. W. Hopf, Berlin, 2012.
8. Helga Schneider und die Konzentrationslager: das Tabu des Sonderbaus. Studien zur Geschichte der Konzentrationslager. Deutsche Verlags-Anstalt Stuttgart, 1970.
9. Im Bauwerk der Sprache. Eine Geschichte des Deutschen in Episoden. Hrsg.: G.Leupold, E.Passet. – Wallstein Verlag. – Göttingen, 2012.
10. Kantorowicz A. Politik und Literatur im Exil. Hans Christians Verlag. – Hamburg, 1978.

11. Konzentrationslager Bergen-Belsen: Berichte und Dokumente/ausgew. Und komm. Von Rolf Keller u.a. – Göttingen: Vanderhoeck & Ruprecht, 2002. – 275 S.
12. Maas Utz. «Als der Geist der Gemeinschaft eine Sprache fand» . Sprache in Nationalsozialismus. Versuch einer historischen Argumentationsanalyse. Westdeutscher Verlag GmbH, Opladen, 1984. – 261 S.
13. Maas Utz. Verfolgung und Auswanderung deutschsprachiger Sprachforscher 1933-1945. Band 1- Dokumentation. Stauffenburg Verlag. Tübingen, 2010. – 894 S.
14. Sprache im Faschismus. Hrsg.: von Konrad Ehrlich – 1. Aufl. – Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1989.
15. Taterka Thomas. Dante Deutsch. Studien zur Lagerliteratur. Erich Schmidt Verlag. Berlin, 1999. – 227 S.
16. Thun-Hohenstein F. Gebrochene Linien. Autobiographisches Schreiben und Lagerzivilisation. Kulturverlag Kadmos, Berlin. – 2007.
17. Überlebendenberichten ins Deutsche. Peter Lang Verlag. Frankfurt am Main. Bern. Berlin. Brüssel. New York. Oxford. Wien, 2008. – 171 S.
18. Warmbold Nicole. Lagersprache. Zur Sprache der Opfer in den Konzentrationslagern Sachsenhausen, Dachau, Buchenwald. Hempfenverlag. Bremen, 2008. – 348 S.
19. Ziegler Sandra. Gedächtnis und Identität der KZ-Erfahrung. Niederländische und deutsche Augenzeugenberichte des Holocaust. Königshausen & Neumann. Würzburg, 2006. – 434 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Романівна Ткачівська – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри іноземних мов і перекладу Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. *Наукові інтереси:* дослідження проблем перекладу ненормативної лексики, семантика тексту.